

– προαιρετικά με δήλωση των γονέων για τη δεύτερη γενεά μεταναστών που μένει στην Ελλάδα τουλάχιστον πέντε χρόνια,

– υποχρεωτικά με τη γέννηση για την τρίτη γενεά.

2. Υποχώρηση του «δικαίου του αίματος» όταν έχει μεσολαβήσει μακρά αλληλουχία γενεών χωρίς την παραμικρή βουλή για τη δημιουργική σύνδεση με την ελληνική κοινωνία.

3. Αποκλεισμός προηγούμενης παραμονής στην Ελλάδα ως μεταναστού στην Ελλάδα ως προϋπόθεση της αίτησης πολιτογράφησης.

4. Δραστική μείωση του παραβόλου για την αίτηση πολιτογράφησης.

5. Κατάργηση της υποχρέωσης προσκόμισης στοιχείων για «το ήθος και την προσωπικότητα» του αιτούντος, καθώς το Ποινικό Μητρώο καλύπτει σχετικές αναφορές.

6. Επαναφορά της συνέντευξης για κάθε περίπτωση πολιτογράφησης και υποχρέωση αιτιολογίας για την άρνηση πολιτογράφησης.

7. Εξορθολογισμός περιπτώσεων εξαιρετικής πολιτογράφησης και σύνδεσής της με την απόδειξη ισχυρών δεσμών με τη χώρα.

8. Εισαγωγή υποχρέωσης αποδοχής της οικειοθελούς αποβολής ιθαγένειας και κατάργηση κάθε ενδεχόμενου αναγκαστικής αποβολής ιθαγένειας.

9. Για πρώτη φορά κωδικοποίηση της διαδικασίας καθορισμού ιθαγένειας, η οποία αντιστοιχεί σε αγωγίμο δικαίωμα του ενδιαφερομένου και δεν εξαρτάται από τη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης.

10. Πρόβλεψη εύλογων ειδικών προθεσμιών για την κτήση ιθαγένειας.

Η περίληψη, οι διατάξεις του Κώδικα και η αιτιολογική έκθεση σε: www.hlhr.gr

ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Η παρούσα συζήτηση για την αναθεώρηση του κώδικα της ελληνικής ιθαγένειας θα πρέπει να συνυπολογίσει τη σπουδαιότητα των ιστορικών παραμέτρων στον προσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη στην Ελλάδα σήμερα. Στο πλαίσιο αυτό, θα ήθελα να επιχειρήσω μια τριπλή ιστορικοποίηση της ιδιότητας του πολίτη ώστε 1) να διερευνήσουμε πως συναρτάται ο ορισμός της ιδιότητας του πολίτη με τη διαδικασία οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας, 2) να συνειδητοποιήσουμε τη ρευστότητα του αυτοπροσδιορισμού και τη διαφοροποίηση της εθνικής ετερότητας μέσα στο χρόνο και 3) να κατανοήσουμε το περιεχόμενο της έννοιας της καταγωγής στην οποία στηρίζεται το σύγχρονο δίκαιο ιθαγένειας. Στην πραγματικότητα, το δίκαιο του αίματος (*ius sanguinis*) αναφέρεται σε μια πραγματική ή φανταστική, αλλά πάντως, ουσιαστική σχέση μεταξύ του πολίτη και του κράτους.

Η έννοια του αίματος, ως βάση της ιδιότητας του πολίτη, είναι μια έννοια που έχει προκύψει από την ιστορία και την κοινωνία.

Ως ουσία, το δίκαιο του αίματος και το δίκαιο του εδάφους δεν έχουν τόσες διαφορές όσες αφήνει να εννοήσουμε η χρήση τους.

Αν ξεκινήσουμε από τον λακωνικό ορισμό του Μπένεντικτ Άντερσον ότι «το έθνος αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη»,¹ είναι σαφές ότι στην έννοια της εθνικής ταυτότητας θα πρέπει να περιέχεται μια αίσθηση πολιτικής κοινότητας, πράγμα που σημαίνει με τη σειρά του, κοινούς θεσμούς και κοινό κώδικα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για όλα τα μέλη της καθώς και μια καθαρά οριοθετημένη εδαφική περιοχή. Το κυρίαρχο κράτος αποτελεί την εγγύηση για την ελευθερία του έθνους, εφόσον, σύμφωνα με την αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης, το έθνος-κράτος αποτελεί την ιδεώδη μορφή πολιτικής οργάνωσης και διεκδικεί κατά προτεραιότητα την αφοσίωση των πολιτών του.

Στην ιδιότητα του πολίτη, όπως προσδιορίζεται στην εποχή των εθνικιστικών

κινημάτων στην Ευρώπη κατά τον 19ο αι., συγχωνεύεται η ένταξη στο πολιτικό και στο πολιτισμικό έθνος. Τα μέλη της εθνικής κοινότητας απολαμβάνουν μια αίσθηση ισότητας απέναντι στο νόμο, ενώ αναπόσπαστο τμήμα του δυτικού μοντέλου του έθνους είναι τα διάφορα είδη «δικαιωμάτων του πολίτη» από τα οποία αποκλείονται οι «ξένοι».

Το κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει συνεπώς είναι με βάση ποια κριτήρια, πολιτισμικά ή πολιτικά, προσδιορίζεται η εθνική ταυτότητα και εν τέλει η ιδιότητα του πολίτη. Είναι το «έθνος-συμβόλαιο» ή το «έθνος-κληρονομιά» που επικρατεί; Το δίλημμα αυτό είναι παρόν σε όλους τους εθνικισμούς και απασχολούσε προφανώς και τους επαναστατημένους Έλληνες στις αρχές του 19ου αι., οι οποίοι φιλοδοξούσαν να αποκτήσουν ανεξάρτητο κράτος.

Ο ορισμός του ελληνικού έθνους την εποχή της Επανάστασης

Η δυσκολία του εγχειρήματος –δηλαδή πώς θα οριζόταν το ελληνικό έθνος– φαί-

νεται και από το γεγονός ότι ούτε καν το όνομα του έθνους δεν ήταν τότε δεδομένο. Όπως είναι γνωστό, η επιλογή του ονόματος «Έλληνες» δεν ήταν προφανής και αυτονόητη επειδή η λέξη είχε, με την πάροδο των αιώνων, αλλάξει περιεχόμενο και σήμαινε τον ειδωλόατρο. Πολλοί προτιμούσαν την ονομασία «Ρωμιοί» επειδή παρέπεμπε στην ορθόδοξη θρησκεία, βασικό και πρωταρχικό στοιχείο ταυτότητας. Αντίθετα ο Κοραΐς ήταν υποστηρικτής του ονόματος «Γραικοί», «επειδή», όπως έγραφε το 1805, «ούτω μας ονομάζουν και όλα τα φωτισμένα έθνη της Ευρώπης», και απέρριπτε κατηγορηματικά την ονομασία «Ρωμιοί», γιατί θύμιζε περίοδο δουλείας του έθνους. Το παράδειγμα του ονόματος του έθνους μας ενδιαφέρει για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί ένα παρόμοιο ζήτημα έχει προκύψει με την ονομασία του σλαβικού έθνους που κατοικεί βόρεια της Ελλάδας. Και δεύτερον, γιατί τελικά η επιλογή του ονόματος «Έλληνες» επηρέασε συνολικά τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό, όπως αφήνει να διαφανεί σήμερα η αντιστικτική χρήση της ονομασίας «Ρωμιοί» από εκείνους που προβάλλουν άλλες όψεις της εθνικής ταυτότητας.²

Μέσα στην Ελληνική Επανάσταση και πριν η έκβασή της να είναι σαφής, στη συνέλευση των Σαλώνων το 1824, δηλωνόταν ότι όσοι χριστιανοί καταφύγουν από τις υποδουλωμένες επαρχίες στα ελεύθερα μέρη της Ελλάδας, θα γίνουν δεκτοί ως αδελφοί, «η δε λέξις ξένος δεν θέλει αναφέρεται καθόλου μεταξύ των Ελλήνων».³ Αλλά και ο Ρήγας στο σχέδιο συντάγματος που είχε συντάξει το 1797 ενέτασσε στους Έλληνες πολίτες «κάθε ξένον τον οποίον η διοίκησις στοχάζεται πως είναι άξιος κάτοικος της πατρίδος».⁴ Η ανεκτική αυτή στάση συνδυάζεται άλλωστε με τους ορισμούς των Συνταγμάτων της Επανάστασης, όπου το κύριο κριτήριο για να θεωρηθεί κάποιος Έλληνας είναι η χριστιανική θρησκεία. Ο ορισμός του έθνους θα διαφοροποιηθεί βεβαίως μέσα στον 19ο αι. εφόσον θα εισαχθεί ένα επιπλέον κριτήριο, η γλώσσα. Σύμφωνα με τον ορισμό του «εθνικού ιστοριογράφου» Κ. Παπαρρηγόπουλου, 1853: «Ελληνικόν έθνος ονομάζονται όλοι οι άνθρωποι, όσοι ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν, ως ιδίαν αυτών γλώσσαν».⁵

«Στενός» ή «ευρύς» ορισμός του έθνους;

Ο εθνικός αυτοπροσδιορισμός αντιμετώπισε μέσα στον 19ο αιώνα δύο βασικά διλήμματα: 1) «στενός» ή «ευρύς» ορισμός του έθνους; 2) «αντικειμενικός» ή «υποκειμενικός» ορισμός του έθνους.

Το δίλημμα ανάμεσα σε έναν «αντικειμενικό» και έναν «υποκειμενικό» ορισμό του ελληνικού έθνους ήταν υπαρκτό λόγω της ρευστότητας των συνόρων μέχρι την τρίτη δεκαετία του 20ού αι. αλλά και των ίδιων των ταυτοτήτων και των αυτοπροσδιορισμών σε περιοχές που συμπεριλαμβάνονταν σταδιακά στο έθνος-κράτος, όπως η οθωμανική Μακεδονία και η Θράκη.

Το πρώτο δίλημμα «στενός» ή «ευρύς» ορισμός του έθνους δεν έχει εγκαταλείψει μέχρι σήμερα τις συζητήσεις περί έθνους αλλά και τη συνακόλουθη στάση της ελληνικής πολιτείας απέναντι σε ζητήματα ιθαγένειας. Στην ελληνική περίπτωση, υπήρχε εξαρχής η ιδιαιτερότητα της διαίρεσης του έθνους στο εντός κράτους και στο εκτός κράτους, στο αλύτρωτο. Ακόμη και μετά την έκπτωση των αλυτρωτικών οραμάτων, η «παράδοση» του διχασμένου έθνους δημιούργησε διαχρονικά μια ιδιαίτερη σχέση με τον ελληνισμό της διασποράς εν γένει που σήμερα συμβολοποιείται με τον όρο «ομογένεια».

Στο πλαίσιο του αλυτρωτικού εθνικισμού του 19ου αι., υπήρχε λοιπόν και ένα επιπλέον ερώτημα που έπρεπε να απαντηθεί: «Ποιος και σύμφωνα με ποια κριτήρια επρόκειτο να θεωρηθεί και να γίνει αντικείμενο διεκδίκησης ως Έλληνας;»⁶ Η διχογνωμία ανάμεσα σε ένα «στενό» έθνος που είχε ως σημείο αναφοράς τα κρατικά σύνορα και ένα «ευρύ» έθνος που είχε ως σημείο αναφοράς την κοινή καταγωγή γνώρισε στιγμές οξύτητας, όπως στην περίπτωση της διαμάχης αυτοχθόνων-ετεροχθόνων που ξέσπασε ανοιχτά στην Εθνοσυνέλευση του 1844⁷ αλλά και κατά την υποδοχή της προσφυγικής πλημμυρίδας μετά το 1922. Επικράτησε βεβαίως ο ευρύς ορισμός του έθνους, που ωστόσο συνδέθηκε με αρκετά παράδοξα. Το πρώτο παράδοξο αφορά την έννοια του εθνικού εδάφους. Η έννοια της πατρίδας παραπέμπει κατεξοχήν σε εδαφικό-

τητα και συνδέεται με την αυτοχθονία. Ποια όμως είναι η πατρίδα των Ελλήνων;

Μέχρι το 1922 και εν μέρει και αργότερα (βλ. περιπτώσεις βορειοηπειρωτικού και κυπριακού), το εθνικό έδαφος δεν περιορίζεται από τα κρατικά σύνορα, δεν προσδιορίζεται από την πολιτική γεωγραφία, αλλά θεωρείται προϊόν της ιστορίας. Περιοχές λοιπόν που θεωρείται ότι στο παρελθόν είχαν υπάρξει «ελληνικές», εντάσσονται –ιστορικά δικάω– στο εθνικό έδαφος και γίνονται αντικείμενο διεκδίκησης από τον αλυτρωτικό εθνικισμό. Οι αλύτρωτες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θεωρούνταν, στο πλαίσιο της εθνικιστικής ιδεολογίας και της αλυτρωτικής πολιτικής, ότι αποτελούσαν μέρος του εθνικού εδάφους. Υπ' αυτή την έννοια, τους Έλληνες κατοίκους τους, τους συνέδεε με το εθνικό έδαφος η ίδια σχέση αυτοχθονίας που συνέδεε τους κατοίκους του ελληνικού κράτους με την ελλαδική πατρίδα.

Ταυτόχρονα, οι Έλληνες της διασποράς, κυρίως εκείνοι που είχαν φύγει ως οικονομικοί μετανάστες από την Ελλάδα, επίσης περιλαμβάνονταν στο ελληνικό έθνος, έτσι ώστε το ελληνικό έθνος να οργανώνεται νοερά σε τρεις ομόκεντρους κύκλους: στο εσωτερικό, το ελληνικό κράτος που έπαιζε ρόλο εθνικού κέντρου, στον επόμενο εξωτερικό κύκλο οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τέλος στον εξωτερικό κύκλο οι Έλληνες της διασποράς.

Σ' αυτή τη ρευστή και πολύπλοκη πραγματικότητα σχετικά με την εθνική ταυτότητα, ο ρόλος του κράτους, μέσω των συνταγματικών ρυθμίσεων και του δικαίου περί ιθαγένειας, ήταν καθοριστικός. Το κράτος είχε πράγματι –και έχει– ένα διπλό ρόλο. Αφενός, με τα συνταγματικά κείμενα και τη σχετική νομοθεσία αποφασίζει και ρυθμίζει ποιοι είναι οι πολίτες του. Αφετέρου, ακολουθεί πολιτικές εθνικής ομογενοποίησης έτσι ώστε να διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και την πολιτική ενότητα. Ο στόχος είναι η νομιμοφροσύνη και η αφοσίωση των πολιτών προς το έθνος-κράτος. Με τέτοιους μηχανισμούς, η «ελλαδική Βαβυλωνία»⁸ που προέκυψε από την ελληνική Επανάσταση μετασχηματίστηκε σε ένα κατά το μάλλον ή ήττον ομοιογενές ελληνικό έθνος.

Η στρατηγική ενσωμάτωσης, μέχρι την οριστικοποίηση των ορίων του έθνους-κράτους το 1923, υπήρξε πολύ ευέλικτη, εντάσσοντας στο έθνος ως «ομογενείς» πολύ διαφορετικές εθνοπολιτισμικές ομάδες, όπως οι αλβανόφωνοι χριστιανοί (οι Αρβανίτες) της Αττικοβοιωτίας, οι Βλάχοι της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, οι τουρκόφωνοι πρόσφυγες από την Καππαδοκία, κλπ.

Μια πολύμορφη και ασταθής ετερότητα

Το έθνος αυτό προσδιοριζόταν, και προσδιορίζεται, σε σχέση με κάποια ετερότητα. Το ιστορικό γεγονός της Επανάστασης είχε προσδιορίσει εξαρχής ως κυρίαρχη ετερότητα το μουσουλμανικό, οθωμανικό έθνος. Επειδή η θρησκευτική διάκριση προηγήθηκε στον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας αλλά και επειδή η ανεξαρτησία κατακτήθηκε εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η ετερότητα στην ελληνική περίπτωση ταυτίστηκε με το τουρκικό έθνος. Όχι ωστόσο αποκλειστικά. Οι ιστορικές περιπέτειες της περιοχής συνέβαλαν ώστε η ετερότητα να διευρυνθεί και να περιλάβει τους Βούλγαρους στην καμπή του 19ου αι. και στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, τις ποικίλες μειονότητες από την εποχή του Μεσοπολέμου, τους Σλαβομακεδόνες, κυρίως από τη δεκαετία του '90, τους ξένους μετανάστες κυρίως τους Αλβανούς μετά το 1989.

Αυτή η πολύμορφη και ασταθής ετερότητα έχει κάποια σταθερά χαρακτηριστικά. Το πρώτο αφορά στην ασύμμετρη αξιολόγηση ταυτότητας και ετερότητας. Δηλαδή αποδίδονται ασύμμετρες αξίες στην ταυτότητα, στο «εμείς», και στην ετερότητα, στους «άλλους». Η θετική αξιολόγηση της ταυτότητας συμπορεύεται με την αρνητική αξιολόγηση της ετερότητας των άλλων.

Το δεύτερο στοιχείο αφορά στο ρητό ή μη χαρακτηρισμό όλων αυτών των κατηγοριών της ετερότητας ως εκθρών, άλλοτε εξωτερικών και άλλοτε εσωτερικών. Η έννοια «αλλογενής» εμφανίζεται, μ' αυτό τον τρόπο, ως συνώνυμο του «αντεθνικός». Ο «μη Έλλην» είναι «ανθέλλην» και αντίστροφα. Μετά το 1923, η ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας σφραγίζεται πράγματι από τη

διάκριση «ομογενείς»-«αλλογενείς».⁹ Η πρακτική της αφαίρεσης ιθαγένειας εφαρμόστηκε από το 1927 με τέτοια κριτήρια, όπως γνωρίζουμε, παρόλο που επεκτάθηκε και σε ομοεθνείς κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου και μετά απ' αυτόν.¹⁰ Στη δεύτερη περίπτωση, η διακρίβωση της εθνικής ταυτότητας γίνεται βάσει του κριτηρίου της «εθνικής συνείδησης», κριτηρίου μάλλον ασαφούς εν γένει, το οποίο συγκεκριμενοποιείται ως εθνοκροσύνη. Εξάλλου, το ίδιο αφηρημένο κριτήριο χρησιμοποιήθηκε για το χαρακτηρισμό των λεγομένων «παλιννοστούντων», ως ομοεθνών, διαδικασία που απαξιώθηκε συχνά με τον όρο «ελληνοποιήσεις».¹¹

Σε κάθε περίπτωση, ο χαρακτηρισμός κάποιου ως «ομογενούς» εξαρτάται από το κριτήριο της καταγωγής, το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις κρίνεται απαραίτητο να επιβεβαιωθεί με το κριτήριο της εθνικής συνείδησης. Για να το πω διαφορετικά, το κριτήριο της καταγωγής είναι αναγκαίο και συνήθως επαρκές. Το κριτήριο του εθνικού φρόνηματος μπορεί να είναι κάποτε αναγκαίο αλλά οπωσδήποτε δεν είναι επαρκές.

Το κριτήριο της κοινής καταγωγής

Η αναγνώριση της κοινής καταγωγής αποτελεί ένα από τα θεμέλια του ορισμού της εθνικής ταυτότητας, επειδή παραπέμπει σε δεσμούς αίματος, που είναι οι ισχυρότεροι, και επειδή το έθνος εν γένει γίνεται νοητό ως μια μεγάλη υπερ-οικογένεια. Η καταγωγή αποτελεί τη βάση ένταξης σε μια εθνικότητα και, όπως γράφει ο Pistoί, «το λεξικό της εθνικότητας αντανάκλα τη γραμματική της οικογένειας».¹² Στην ελληνική περίπτωση, ήδη πριν από την Επανάσταση, ως κοινή καταγωγή νοούνταν η αρχαία Ελλάδα, γεγονός που, κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, ευνοούσε τη «στενή» αντίληψη του έθνους και της εθνικής ταυτότητας. Επειδή όμως επικράτησε, όπως είπαμε, ο «ευρύς» ορισμός του έθνους, σε συνδυασμό με την αντίληψη της αδιάλειπτης εθνικής συνέχειας διαμέσου των αιώνων, υιοθετήθηκε ο όρος «ομογενής» για όσους θεωρούνταν πως είχαν ελληνική καταγωγή. Δεν είναι τυχαίο ότι προκρίνεται ο όρος Γένος, παρόλο που η χρήση του είναι

ταυτόσημη με εκείνη του έθνους. Το Γένος, όπως νοηματοδοτήθηκε από τους εκπροσώπους του ελληνικού Διαφωτισμού στον ύστερο 18ο αι., είναι όρος συναισθηματικά και συγκινησιακά φορτισμένος,¹³ ενώ ταυτόχρονα αποδεσμεύει την ελληνικότητα από την εδαφικότητα –στοιχείο κρίσιμο για τον επεκτατικό ελληνικό εθνικισμό του 19ου αι.

Με βάση την αρχή της καταγωγής συνεπώς, οι αλλοδαποί μπορούν να είναι είτε ομογενείς είτε αλλογενείς και να έχουν τελείως διαφορετικές πιθανότητες να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια. Η καταγωγή αποτελεί κριτήριο «συμπαγές». Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί γιατί δεν μπορεί να αποδειχτεί. Δεν αλλάζει, όπως μπορεί να αλλάξει η γλώσσα ή η θρησκεία για παράδειγμα, και γι' αυτό συνιστά αρχή απόλυτη που χτίζει σταθερές και διαρκείς διακρίσεις και επομένως αποκλεισμούς.

Ωστόσο, η αρχή της καταγωγής, τα εθνοπολιτισμικά κριτήρια για την παραχώρηση της ιθαγένειας και το δίκαιο του αίματος αποτελούν, τουλάχιστον από ιστορική άποψη, εξαιρετικά ασαφείς και δύσκολα προσδιορίσιμες έννοιες. Ένα έθνος-κράτος που συγκροτήθηκε μέσα από διαδοχικές αλλαγές συνόρων και μεγάλα μεταναστευτικά και προσφυγικά ρεύματα, που άσκησε επί έναν αιώνα περίπου αλυτρωτική πολιτική και διήνυσε μια ταραχώδη πολιτική και πολιτειακή διαδρομή χρειάζεται ισχυρή δόση φαντασίας για να επικαλείται το «όμαιμον» των πολιτών του. Του γεγονότος αυτού είχαν άλλωστε επίγνωση οι σχεδιαστές της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής που αποδέχονταν σιωπηλά την αναπόφευκτη πολυπολιτισμικότητα της «Μεγάλης Ελλάδας».¹⁴

Παρά την προβολή της έννοιας της συνέχειας και των σταθερών γνωρισμάτων της ελληνικότητας, τα ιστορικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τη ρευστότητα ακόμη και την πρωτεϊκότητα των εθνικών ταυτοτήτων. Συνεπώς ο ορισμός της ιδιότητας του πολίτη δεν μπορεί να στηριχτεί σε μια σταθερή και αναλλοίωτη εθνική ταυτότητα, αποτελεί ιστορικό προϊόν και προσδιορίζεται από πολιτικές συγκυρίες, την κυρίαρχη ιδεολογία και δικαιοτικές ρυθμίσεις. Όσο πιο αφηρημένα είναι τα κριτήρια για την εθνική ταυτότητα (π.χ. εθνικό φρόνημα, κατα-

γωγή), τόσο ευκολότερα προσαρμόζονται σε συγκυριακές συνθήκες και προσφέρονται σε πολιτική διαχείριση. Άλλωστε το ζήτημα της ιθαγένειας δεν είναι καταρχήν ιδεολογικό. Είναι βαθιά πολιτικό και προσδιορίζεται κατεξοχήν με πολιτικά κριτήρια. Γι' αυτό το λόγο η παραχώρηση ή η στέρηση του δικαιώματος της ιθαγένειας ανήκει στις πολιτικές ελίτ, οι οποίες αποφασίζουν με βάση τα εκάστοτε πολιτικά τους συμφέροντα, τα οποία στεγάζονται κάτω από τον όρο «εθνικό συμφέρον». Αρκεί να αναφέρουμε τα πρόσφατα παραδείγματα αφενός της «ιδιόμορφης πολιτογράφησης» για παλιννοστούντες από την πρώην ΕΣΣΔ, και αφετέρου της στρατηγικής άρνησης στους ομογενείς της μειονότητας της Αλβανίας να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια.¹⁵ Τα παραδείγματα είναι πολλά και δεν προέρχονται μόνον από την Ελλάδα. Η διαδικασία συγκρότησης εθνικής ταυτότητας, οι πολιτικές εθνικής ομογενοποίησης, τα διλήμματα σχετικά με τον ορισμό της ιδιότητας του πολίτη και το δίκαιο ιθαγένειας αποτελούν κοινές ευρωπαϊκές εμπειρίες. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Γερμανίας, όπου το δίκαιο του αίματος εφαρμοζόταν επιλεκτικά και κατά περίπτωση ανάλογα με τις πολιτικές συγκυρίες στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και μετά την τομή του 1989, ενώ σήμερα αναπροσαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις με στόχο την ένταξη του μεγάλου αριθμού μεταναστών δεύτερης γενιάς.

Σχηματικά μπορούμε να πούμε ότι μέχρι το 1923, Έλληνες γεννιόσουν. Μετά

το 1923, Έλληνες γεννιόσουν. Παρά τις αντιφάσεις, τις παλινωδίες και τις συγκυριακές πολιτικές σκοπιμότητες που δημιουργούσαν ρωγμές σ' αυτό το σχήμα. Σήμερα, η διαδικασία παγκοσμιοποίησης, οι μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών και οι πολυπολιτισμικές κοινωνίες δημιουργούν νέα δεδομένα για τον ορισμό της ιθαγένειας, τα οποία το έθνος-κράτος καλείται να διαχειριστεί. Η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση. Η ελληνική πολιτεία οφείλει να επανεξετάσει τα κριτήρια προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας και της ιδιότητας του πολίτη –ποιους ενσωματώνει και ποιους αποκλείει– αν θέλει να έχει κοινωνική συνοχή και ειρήνη. Το δίλημμα «στενός» ή «ευρύς» ορισμός του έθνους επανέρχεται αλλά πλέον με τελειώς διαφορετικούς όρους. Το ίδιο και η έννοια του «εθνικού συμφέροντος».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Μπ. Άντερσον, *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σ. 26.
- 2 Χ. Κουλούρη, «Το όνομά μας», εφ. *Το Βήμα*, 21/11/2004.
- 3 Έλλη Σκοπετέα, *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988, σ. 50.
- 4 Ρήγα Βελεστινλή *άπαντα τα σωζόμενα*, τ. Ε', επιμ. Π.Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2000, σ. 47.
- 5 Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους [η πρώτη μορφή: 1853]*, επιμ. Κ.Θ. Δημαράς, Αθήνα, Ερμής, 1970, σ. 33.

- 6 Π. Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες' και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1997, σ. 89.
- 7 Βλ. Γ. Κόκκινος, «Τα ελληνικά συντάγματα και η ιδιότητα του πολίτη (1844-1927). Απόπειρα ιστορικής επισκόπησης», *Μνήμων* 19 (1997), 85-89. Επίσης, Ελπίδα Βόγλη, «Έλληνες το γένος». *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2007.
- 8 Σκοπετέα, ό.π., σ. 43.
- 9 Κ.Τσιτσελίκης-Δ.Χριστόπουλος, «Από το πολυπολιτισμικό «μέγα όνειρο του Ελληνισμού» των αρχών του 20ού στην «πολυπολιτισμική πραγματικότητα των αρχών του 21ου αιώνα», στο Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το ανομολόγητο ζήτημα των μειονοτήτων στην ελληνική έννομη τάξη*, Αθήνα, Κριτική, 2008, σ. 33-68.
- 10 Τ. Κωστόπουλος, «Αφαιρέσεις ιθαγένειας. Η σκοτεινή πλευρά της νεοελληνικής ιστορίας (1926-2003)», *Σύγχρονα Θέματα*, 83 (Δεκ. 2003), 53-75.
- 11 Δ. Χριστόπουλος, «Η τελευταία εικοσαετία της ελληνικής ιθαγένειας: 1984-2004», *Σύγχρονα Θέματα*, 91 (Οκτ.-Δεκ. 2005), 26-27.
- 12 Ρ. Πιστοί, *Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση*, μετάφρ. Κων.Α. Κατσουρός, Αθήνα, Λεβιάθαν, 1991, σ. 32.
- 13 Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1982, σ. 86-87.
- 14 Τσιτσελίκης-Χριστόπουλος, «Από το πολυπολιτισμικό...», ό.π.
- 15 Δ. Χριστόπουλος, «Η τελευταία εικοσαετία της ελληνικής ιθαγένειας», ό.π., σ. 26-28.